

**Universiteit
Leiden**
The Netherlands

Communicatie met de heer A. Rouvoet STELLING: Aanvaarding van de Europese 'Grondwet' zou een onomkeerbare stap betekenen in de richting van een Verenigd Europa, waarbij de lidstaten degraderen tot deelstaten van een Europese superstaat

Voermans, W.J.M.

Citation

Voermans, W. J. M. (2005). Communicatie met de heer A. Rouvoet STELLING: Aanvaarding van de Europese 'Grondwet' zou een onomkeerbare stap betekenen in de richting van een Verenigd Europa, waarbij de lidstaten degraderen tot deelstaten van een Europese superstaat. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4943>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4943>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

From: Rouvoet A. [mailto:A.Rouvoet@tweedekamer.nl]
Sent: 30 maart 2005 13:48
To: Voermans, W.J.M.
Subject: stelling Europese Grondwet

STELLING: Aanvaarding van de Europese 'Grondwet' zou een onomkeerbare stap betekenen in de richting van een Verenigd Europa, waarbij de lidstaten degraderen tot deelstaten van een Europese superstaat.

Geachte heer Voermans,

Voor de eerste keer in de geschiedenis van de Europese integratie wordt de burgers van ons land een document voorgelegd dat de naam 'Grondwet voor Europa' draagt. Als ChristenUnie hebben we vorig jaar bij de bespreking van de eindtekst al te kennen gegeven deze 'Grondwet' (die natuurlijk geen echte grondwet is, maar hooguit een Constitutioneel Verdrag) af te wijzen. Daar hebben we natuurlijk een flink aantal goede argumenten voor...

Laat ik beginnen met te erkennen dat er ook positieve opmerkingen over dit document te maken zijn. Zo valt er bijv. veel voor te zeggen om een einde te maken aan de huidige onoverzichtelijkheid van verdragsteksten die met elkaar het institutionele en inhoudelijke kader van de Europese Unie vormen. Maar het is voor ons zonneklaar dat dit soort voordelen op geen stukken na opwegen tegen de bezwaren die aan dit ambitieuze stuk kleven.

De keuze voor de aanduiding grondwet was in de eerste plaats een propagandistische keuze. Het heeft voor veel burgers een positieve klank en roept associaties op met een stabiele rechtsorde, gegarandeerde mensenrechten en een heldere bevoegdheidsafbakening van staatsinstellingen. Dat kan de 'Europese Grondwet' echter niet waarmaken. In de eerste plaats zijn de bestaande Europese verdragen voor een deel al constituerend van aard. Dat betekent dat zij al enige tijd medebepalend zijn voor de Nederlandse rechtsorde. De Europese Unie blijft echter een staatkundige constructie die gedragen wordt door de soevereiniteit van de lidstaten. Daar klopt het hart van de parlementaire democratie van de nationale staat en beleeft de burger zijn staatkundig burgerschap. De finaliteit van het samenwerkingsverband dat Europese Unie heet dient dan ook blijvend te worden gevonden in de bestending van de vitaliteit van de nationale staten.

De Grondwet voor Europa is dan ook een grondwet zonder staat en dus ook zonder volk. Die stand van zaken, sinds jaar en dag aangeduid als het democratische tekort van de Europese Unie, had tot meer voorzichtigheid en bescheidenheid moeten leiden... De term 'grondwet' is misleidend. Met bijna evenveel recht had gesproken kunnen worden van een Handvest van Europa, zoals het Handvest voor de Verenigde Naties - met de beoogde president van de Unie als secretaris-generaal, een internationale organisatie waarvan landen lid zijn en vrij zijn dat lidmaatschap op te zeggen. Maar dan had men ook een document moeten maken waarin veel duidelijker zou zijn geformuleerd dat de Unie er is als bestuurlijk hulp- en verlengstuk van de lidstaten. Ook was er dan sprake geweest van een veel helderder verdeling van bevoegdheden en had duidelijk moeten worden gemaakt dat het niet de (federale) bedoeling is Nederland en de andere partners t.z.t. te degraderen tot deelstaten van een Verenigd Europa..

Het papier van een verdragstekst is geduldig. De dynamiek van het integratieproces zal met deze Grondwet een onomkeerbare stap in de richting van het oude ideaal van een Verenigd Europa betekenen. Sowieso kan worden vastgesteld dat de Europese integratie een geschiedenis van sluipende federalisering heeft. De ene keer was het Europese Parlement de katalysator, de andere keer het Europese Hof. Steeds meer bevoegdheden van de lidstaten zijn overgenomen of beslissend beïnvloed door de Europese Unie en altijd met een onvoldoende democratische legitimatie. De Europese Grondwet zal dit proces alleen al door de benaming een extra stimulans geven.

Is eenmaal een grondwet aanvaard, dan zal de politiek-psychologische betekenis van de triomf van de federalisten niet gering moeten worden geacht. Het staatkundige zwaartepunt zal binnen dit grondwettelijk verenigd Europa beslissend verschuiven van de hoofdsteden van de lidstaten naar Brussel en Straatsburg. Niet Europa zal zich dan nog moeten rechtvaardigen tegenover haar stichters, de lidstaten, maar omgekeerd zullen de lidstaten langzaam maar zeker als deelstaten van de Unie staatkundige actoren van de

tweede rang worden. Europa wordt een politieke grootmacht met eigen, vergaande rechten en macht, maar zonder voldoende democratische verankering, zonder geschiedenis, zonder morele autoriteit. Voeg daarbij de overdaad aan symboliek (de Europese vlag, een Europees volkslied, de jaarlijkse 'dag van Europa') en de roerende rethoriek over een Europees burgerschap (jippie...), en het mag duidelijk zijn dat de Europese Unie écht de ambitie c.q. pretentie heeft om de functies die vanouds door nationale staten worden vervuld over te nemen.

Een grondwet die zo'n proces van federalisering en supranationaliteit, met de daarmee gepaard gaande samenballing en centralisatie van macht legitimeert, verdient het mijns inziens om met overtuiging en een overweldigende meerderheid door de bevolking te worden afgewezen. Voor Nederland is 1 juni a.s. de dag waarop de bevolking kenbaar kan maken dat we op zo'n Europa helemaal niet zitten te wachten. Met vriendelijke groet en hoogachting,

André Rouvoet

Van: Voermans, W.J.M. [mailto:w.j.m.voermans@law.leidenuniv.nl]
Verzonden: donderdag 31 maart 2005 17:36
Aan: Rouvoet A.
Onderwerp: RE: stelling Europese Grondwet

Geachte heer Rouvoet,

Dank voor uw prikkelende stelling en doorwrochte toelichting over de Grondwet voor Europa die binnenkort in het eerste nationale grondwetsreferendum sinds 203 jaar aan de Nederlandse kiezers zal worden voorgelegd. Ik stuur u dit document als mail en voeg een Word-document bij waarin datgene wat ik beweert wordt gestaafd met voetnoten

Uw stelling luidde: 'Aanvaarding van de Europese 'Grondwet' zou een onomkeerbare stap betekenen in de richting van een Verenigd Europa, waarbij lidstaten degraderen tot deelstaten van een Europese superstaat.'

Ik kan die stelling niet delen, al was het alleen al omdat er een aantal vooronderstellingen in zitten die volgens mij niet helemaal kloppen.

Begrijp ik u goed dan draagt u het ontwerpverdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa na dat het een misleidende titel kent. De naam zelf is al propaganda, want – stel dat het ontwerpverdrag door de lidstaten wordt goedgekeurd – dan nog mag het resultaat volgens u geen grondwet heten. Dat is volgens mij maar helemaal de vraag. Wat een grondwet is hangt sterk af van datgene wat je onder 'grondwet' verstaat. In Nederland wordt onder 'grondwet' in de wandeling wel eens verstaan: de basisspelregels van de inrichting en het functioneren van een *staat*. Grondwet en staat zijn in deze duiding nauw met elkaar verbonden. Volgens sommigen gaat dat zelfs zo ver dat het grondwetsbegrip onlosmakelijk verbonden is met een staat; geen staat dan ook geen grondwet. Ergo: de Europese Grondwet kan, bij gebreke aan een onderliggende staat, ook geen echte grondwet heten. Dit was ook positie die de ondertekenaars van de motie Herben in 2003 betrokken toen ze de regering vroegen de term 'grondwet' niet meer te gebruiken voor het grondwettelijke Egv-verdrag. Die positie is om een aantal redenen niet houdbaar. In deze wereld hebben wel grondwetten bestaan (en misschien nog steeds) die eigenlijk geen staat meer regeren. Joegoslavië is daar een tijdje een voorbeeld van geweest. Verder is het zo dat onder een goedgekeurde Europese Grondwet de Europese Unie in technisch-volkenrechtelijke zin geldt als een 'staat'. Je kunt heel best een staat zijn zonder dat je een natie bent. En je kunt ook – zo leert de constitutionele geschiedenis - heel best een grondwet starten via een verdrag.

Over wat een grondwet precies is, is dus verschil van mening mogelijk. In de staatsrechtelijke doctrine wordt het begrip grondwet in het algemeen in drie betekenissen gebruikt. De eerste betekenis van grondwet is die van de constitutie als *oprichtingshandeling*. De grondwet is in die visie een in een document neergelegde handeling waarvan het gevolg is dat er een grondwettelijke rechtsorde (ambten, organen en bevoegdheden) wordt ingericht. Je zou dit een formeel constitutiebegrip kunnen noemen. Grondwet wordt, in een tweede betekenis, ook wel opgevat als een systeem van regels gericht op de *begrenzing van overheidsmacht*. Volgens deze functionele opvatting is een grondwet vooral gericht op toedeling en begrenzing van overheidsbevoegdheden, de regeling en begrenzing van openbare machtsuitoefening. In een derde benadering, het politieke constitutiebegrip, is een grondwet *exclusief verbonden aan de nationale staat*. In deze, nauw met de idee van volkssoevereiniteit verbonden, betekenis is de constitutie vooral een politieke handeling: de grondwet is de uiting van de wil van een soeverein volk of natie om zichzelf als een zelfstandige politieke eenheid te manifesteren (zelfbeschikking) en zichzelf daartoe als staat te organiseren (constitutionele autonomie). In deze laatste benadering gaat de verbondenheid van staat en grondwet dus nog verder dan in de opvatting die ik hiervoor noemde. Een grondwet veronderstelt volgens deze lijn niet louter een staat (kortweg: territorium, bevolking, effectieve gezagsuitoefening), maar een staat die uitdrukking is van de wil van een natie of volk die zich in een staat wil verenigen en organiseren. Het klassieke voorbeeld van deze politiek-normatieve opvatting van het begrip is terug te vinden in de preambule van de US constitution.

Uit uw toelichting blijkt dat u deze laatste benadering bent toegegaan, maar dan mag ik u er misschien op wijzen dat gemeten naar deze maatlat de Nederlandse Grondwet eigenlijk ook geen grondwet mag heten.

Onze Nederlandse Grondwet is niet rechtstreeks gegrondvest op de volkssoevereiniteit, maar op een soort afspraak tussen de erfelijke koning en het Nederlandse volk. Toch zou niemand, om die loutere redenen, denk ik, onze Nederlandse grondwet, geen echte grondwet meer durven noemen.

Net als de Nederlandse grondwet is de Europese grondwet – zo wordt wel aangenomen – een echte grondwet in de eerste en tweede betekenis van dat begrip.

Inhoudelijk doet de Europese Grondwet wat van een grondwet mag worden verwacht: het richt de Europese Unie op, roept instellingen in het leven, het verdeelt de machten en bevoegdheden, en stelt grenzen aan de uitoefening van overheidsmacht (deel I), het kent de burger grondrechten toe (deel II), verankert het beginsel van democratisch en transparant overheidsbestuur, en maakt de rechter bevoegd te oordelen over geschillen. Dat veel van die bepalingen al in eerdere verdragen zaten doet daar niet aan af. Het bewijst eerder dat de Unie al eindweegs op de weg van de constitutionalisering was.

Maar genoeg nu van het juridisch-technische gegoochel. Uw stelling is dat Nederland het hoofd in de strop steekt door 'ja' te zeggen tegen die Grondwet en dat het Verenigde Europa daarmee onafwendbaar wordt, waardoor op zijn beurt Nederland degradeert tot lidstaat. Ik zou het niet wagen u te betichten van propaganda, maar uw pejoratieve taalgebruik zet direct wel de toon. Wat verstaat u namelijk onder de 'degradatie' tot deelstaat? We zijn in Nederland lidstaat van de Europese Unie waar al veertig jaar intensief wordt samengewerkt op economisch terrein en aanpalende gebieden, en dat blijven we ook: lidstaat. Die lidstaten maken samen met de burgers van Europa de dienst uit in de Unie. Dat wordt onder de Europese Grondwet niet anders. Die Grondwet klikt de Europese integratie vast in de ontwikkelingsstand van dit moment. Het deelt de Unie nauwelijks meer bevoegdheden toe dan ze tot op dit moment al kent. Geen sprong voorwaarts dus, maar een pas op de plaats. Een Europese superstaat vormt die Unie evenmin. Zo heeft de Unie – zeker als je dat vergelijkt met echte federaties – maar een heel beperkt bevoegdhedenarsenaal. Over dingen die dicht bij de (nationale) identiteit van de burger liggen zoals binnenlands bestuur, cultuur, welzijn, sport, onderwijs, sociale zekerheid, pensioen, etc. heeft de Unie niets te vertellen. In een enkel geval mag ze, als daar unaniem om wordt gevraagd, aanvullend of coördinerend optreden. Die unanimiteit (lees Nederlands veto) is ook nog regel bij de justitiële en politiesamenwerking en op andere gevoelige beleidsterreinen. Verder krijgen de lidstaten onder de Europese Grondwet nog wat extra inbrengmogelijkheden: parlementen kunnen voortaan plannen van de Europese Commissie torpederen op basis van het protocol voor de nationale parlementen en burgers van een lidstaat kunnen zich roeren via het burgerinitiatief.

Verder kan je je in gemoede afvragen wat er eigenlijk zo slecht aan zou zijn om nog intensiever samen te werken in de Europese Unie, al druist dat dan wat in tegen de wat in zichzelf gekeerde geest der tijden. Voor een klein land als Nederland is de Europese samenwerking, en onze centrale – aan onze open economie te danken - positie daarbinnen steeds een effectieve manier gebleken om op het wereldtoneel goede zaken te doen en ons geluid te laten horen. Een Verenigd Europa heeft – naast economische voordelen - vooral ook voordelen op het mondiale vlak.

Over een punt zijn we het eens: de afgelopen decennia zijn bij het totstandbrengen van de interne markt steeds meer - van oorsprong nationale - bevoegdheden overgedragen aan Europese instellingen. U noemt dat een sluipend proces van federalisering dat door het Europees parlement en het Hof van Justitie op touw is gezet, maar dat is historisch niet juist. Het zijn de lidstaten zelf geweest die dat proces op gang hebben gebracht via met name de Verdragen van Maastricht en Amsterdam. Het Europees parlement *kan* eenvoudigweg geen bevoegdheden aan de Unie toedelen, omdat dat parlement alleen onder goedkeuring van de lidstaten wetgeving tot stand kan brengen. Maar enfin. Een accres van bevoegdheden richting Unie is er ontegenzeggelijk geweest. Het paradoxale is nu dat de Grondwet een eind gaat maken aan dat door u verfoeide 'sluipende' proces van federalisering. Onder de bedeling van de Grondwet is het namelijk niet meer mogelijk om, na een Eurotop, via een aanvullend verdrag zoals Maastricht, Amsterdam en Nice dat waren, het bevoegdhedenarsenaal van de Unie uit te breiden. Daarvoor zal voortaan de uitgebreide herzieningsprocedure van artikel IV-443 Europese Grondwet moeten worden doorlopen. Die houdt in dat een conventie bijeen moet worden geroepen die voorstellen voor een herziening doet, die vervolgens door Europees Parlement en Europese Raad moeten worden goedgekeurd, en vervolgens door de lidstaten geratificeerd. Dat is een nogal wat zwaardere procedure dan onze Nederlandse

grondwetsherzieningsprocedure die steeds weer zo'n goede slaperdijk tegen de waan van de dag blijkt te zijn.

Moeten we op 1 juni aan de Europese Grondwet? Ik denk het wel. Op dit ogenblik wordt de samenwerking in de Europese Unie verlamd door problemen op het vlak van de besluitvorming en het gebrek aan legitimiteit ten gevolge van het democratische deficit. Dat gaat ten koste van de economie, ten koste van de burger. De Europese Grondwet is een conservatieve oplossing voor die problemen: de Unie wordt onder democratische controle gebracht, het werken van de instellingen wordt transparanter, en de burgers en lidstaten krijgen meer rechten, meer invloed. Meer dan ooit in het verleden is gebeurd, legt die Grondwet een waterscheiding aan tussen wat de Unie mag, (niet) mag en (niet) kan en wat tot het bereik van de lidstaten hoort. Eindelijk duidelijkheid dus, eindelijk grenzen en eindelijk democratie.

Althans zo zie ik het. Ik zie uit naar uw nieuwe stelling.

Met vriendelijke groet en eveneens hoogachting,

Wim Voermans

From: Rouvoet A. [mailto:A.Rouvoet@tweedekamer.nl]
Sent: 01 april 2005 9:18
To: Voermans, W.J.M.
Subject: RE: stelling Europese Grondwet

Geachte heer Voermans,

Ik ben u zeer erkentelijk voor uw uitvoerige reactie op mijn stelling. Uw uiteenzetting over het grondwetsbegrip heb ik beslist niet ervaren als 'juridisch-technisch gegoochel'. Naar aanleiding van de slotopmerking van uw mail ("Ik zie uit naar uw nieuwe stelling") moet ik u helaas teleurstellen: ik zal geen nieuwe stelling poneren, aangezien ik ook in uw argumenten geen reden heb gevonden om mijn stelling over de Europese Grondwet te verlaten.

Waar het mij om ging is dat de Europese Unie met de keuze voor een 'Grondwet', meer in het bijzonder voor *deze* Grondwet, haar statelijke pretenties bevestigt en zelfs verdiept. Zie mijn opmerkingen over de 'symboliek en rethoriek', waarop u in uw reactie niet bent ingegaan. Anders dan u meent is mijn benadering er niet in waarin het accent ligt op de idee van de volkssoevereiniteit; van een christen-politicus in de anti-revolutionaire traditie mag verwacht worden dat hij daar juist een criticaster van is. Wel verbind ik soevereiniteit nadrukkelijk met de nationale staat.

En zo gek is dat natuurlijk niet. Laten we eerlijk naar de geschiedenis van de Europese Unie kijken: die is nadrukkelijk begonnen als een economisch samenwerkingsverband. Weliswaar met internationaal-rechtelijke of zo u wilt geopolitieke intenties, maar toch. Als de 'founding fathers' van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal zou zijn verteld dat hun project zich later bezig zou gaan houden met kwesties als de samenstelling van gehaktballen en de kwaliteit van het zwemwater in 25 lidstaten, zouden ze daar – dunkt mij – toch wel van opgekeken hebben. Dat is het gevolg van wat ik heb genoemd 'de sluipende federalisering'.

Niets menselijks is immers ook Brusselse politici vreemd: macht heeft altijd de neiging om zichzelf te versterken. De invloedssfeer van de Europese Unie is alleen maar uitgebreid.

Nu kan daar principieel nog niet eens zo heel veel tegenin worden gebracht. Immers, zoals u terecht opmerkt: de nationale lidstaten waren er steeds zelf bij en hebben dus willens en wetens 'stukjes soevereiniteit afgestaan'. Je zou dit proces kunnen vergelijken met een intergemeentelijke samenwerking: als het bij de brandweer goed werkt, gaat men al snel kijken waar schaalvergroting nog meer nuttig en dienstig kan zijn. Als ik nu mijn stelling toepas op deze lokale parallel, dan zou ik zeggen dat de bevolking gewaarschuwd behoort te worden wanneer er een beslissende stap dreigt te worden gezet in een proces waarbij het intergemeentelijke samenwerkingsverband het primaat krijgt boven de lokale autoriteiten. Dat nu is op Europese schaal aan de orde.

De Europese Unie manifesteert zich als politieke factor in twee invloedssferen. Zowel intern als extern is er voortdurend sprake van groeiende ambities. Of – zoals minister Bot het met enig gevoel voor understatement in zijn Humboldt-lezing in Berlijn zei: "zelfbeperking is de afgelopen decennia bepaald niet de sterkste kant van de EU geweest". Dat die trend in de aanloop naar de huidige Grondwet niet is doorbroken, kan met recht als een gemiste kans worden beschouwd. Dit was immers het geëigende moment geweest voor kritische zelfreflectie. Een blik op de vele beleidsterreinen waarmee de EU zich belast heeft, leert dat lang niet in alle gevallen de Europese burger meer gediend is met Brusselse bemoeienis.

Als de Europese Unie aan daadkracht en legitimiteit wil winnen, zal ze zich juist moeten weten te beperken in haar taken. Misplaatste pretenties zullen uiteindelijk leiden tot een grotere kloof tussen bestuurslagen en burgers, en daarmee tot verzwakking van de Europese Unie. In deze Grondwet hadden daarom duidelijke keuzes moeten worden gemaakt.

Pretenties spelen eveneens een rol in de beoogde externe positionering van de Unie. Hoewel politieke eensgezindheid in internationale kwesties onder de lidstaten keer op keer onmogelijk (b)lijkt, wordt toch de vlucht voorwaarts gemaakt met de gemeenschappelijke minister van Buitenlandse Zaken. Ook hier zou een realistischer inschatting van de rol van de EU op zijn plaats zijn geweest. Het is zacht gezegd ook nogal naïef om te veronderstellen dat gefundeerde verschillen van mening tussen lidstaten over belangrijke internationale kwesties geforceerd kunnen worden weggewerkt door aanstelling van een functionaris.

De Unie is er immers in de eerste plaats ten dienste van de nationale lidstaten en hun burgers. Meer dan het blazen van de loftrompet op de kracht van Europa en haar gewenste leidende economische en politieke rol in de wereld, zou een herontdekking van *dat* beginsel de Unie kunnen doen wortelen in de Europese samenlevingen.

Dienstbaarheid, de bereidheid tot zelfbeperking en het bewust zijn van het niet-statelijke karakter van de Unie zijn in deze Grondwet niet of nauwelijks te vinden. Voorzichtigheid is geboden waar de versterking van Europa als machtsfactor het oogmerk is. Het ziet er helaas naar uit dat deze Grondwet als vliegwiel en katalysator zal gaan werken voor een versneld proces van Europese integratie. Een stem tegen deze Grondwet voor Europa is dan ook geen stem tegen Europa of tegen een nieuw verdrag waarin alle bestaande verdragen worden samengevoegd, opnieuw gestructureerd en geschikt gemaakt voor een uitgebreide Unie. Een stem tegen deze Grondwet is een stem tegen een verdrag dat getuigt van zelfoverschatting en een gebrek aan zelfkennis, zelfbeheersing, identiteit en dienstbaarheid.

Ik zie met belangstelling uit naar uw nadere reactie op mijn nadere onderbouwing van de stelling.

Opnieuw met vriendelijke groet en onverminderde hoogachting,

André Rouvoet

Van: Voermans, W.J.M. [mailto:w.j.m.voermans@law.leidenuniv.nl]
Verzonden: vrijdag 1 april 2005 15:13
Aan: Rouvoet A.
Onderwerp: RE: stelling Europese Grondwet

Geachte Heer Rouvoet,

Een werkelijk genoegen om met u van gedachten te mogen wisselen over de Europese Grondwet. Hierbij mijn tweede antwoord. Dat u geen stelling poneert kan ik wel begrijpen. In die eerste stelling zit genoeg stof om nog weken over te spreken. Met veel plezier heb ik uw tweede zet in het openingsgambiet van de grondwetsdiscussie gelezen. Hij heeft me echter – eveneens - niet op andere gedachten gebracht. Voor de goede orde, ik ben een wetenschapper, althans doe mijn best dat te zijn, en ruil mijn mening steeds graag voor een betere. Ik zit niet in een politiek 'ja'-kamp, maar ben vooral geïnteresseerd in het karakter en de eigenschappen van die aanstaande Grondwet, en de pro en contra-argumentaties. Wat er ook gebeurt op 1 juni, uit wetenschappelijk oogpunt is dat altijd even interessant. Wat me wel bezighoudt is de consistentie in de redenering. Als ik uw reactie lees, denk ik dat we het er over eens zijn dat de Europese Grondwet in ieder geval wel een grondwet mag heten, maar, begrijp ik u goed, dan steekt het vooral dat in die grondwet wat u betreft een reeds een té intensieve vorm van Europese samenwerking is verankerd. Ik denk dat, in het huidige klimaat, er inderdaad velen zo over denken. De Europese Unie staat, zoals de Europese Commissie in haar witboek Europese Governance 2001 al analyseerde, op een kruispunt van wegen. Europa is, om maar eens een lentemetafoer te gebruiken, als de snelgroeïende boom in de tuin van een gemeenschappelijk bewoond huis. De oorspronkelijke, eerste bewoners hebben hem geplant, met de verwachting van schaduw en – veel - vruchten. Maar in de nieuwe grond wortelde die boom niet snel en steeds wisselende bewoners hebben er alles aan gedaan - kunstmest, beluchting, sproeien - hem tot bloei te brengen. Na jaren maakt de boom de lang verwachte groeischeut, meer dan dat. Hij hangt vol vruchten, en geeft schaduw, maar neemt volgens huisbewoners die zich nooit met de boom hebben beziggehouden te veel licht weg en ook over de vraag wie (de meeste) vruchten toe moeten komen (de oorspronkelijke planters?, de verzorgers?) ontstaat onenigheid. Wat te doen? Kappen, erg laag afzagen, laten versterven in de kale grond? Laten woekeren dan maar? Of is het wijzer om beheerst door te zetten: de boom te snoeien voor wat ruimere lichtinval, met goede afspraken over gelijk vruchtgebruik en corvee voor verzorging (op zich de situatie die noch de voor- noch de tegenstanders het best bedient). U hoort het al. Dat is de oplossing die ik prefereer. Ik beschouw de Unie als een gegeven. Uittreding is voor Nederland geen optie en ik percipieer de Europese Grondwet juist als de door u gewenste pas op de plaats, een tempering van de verdere samenwerkingsambities. Dat is denk ik ook wat Bot in de Humboldt-lezing bedoelde. Het huidige niveau van samenwerking is voldoende, verder uitbreidingen zijn niet nodig. Daar kan ik inkomen. Dat is wat de Europese Grondwet ook doet. Ze fixeert.

Waar ik best fris over mee wil denken is of op bepaalde beleidsterreinen de Europese beleidsmaatregelen en wetten niet wat moeten worden teruggeschroefd. Voor dat ik daar iets over zou durven zeggen, zou ik wel willen weten wat er mis is met het huidige beleid en de huidige regels? Hebben we geen regels nodig voor een interne markt waar producteisen op elkaar worden afgestemd om eerlijker te kunnen concurreren (wat leidt tot groei) en tegelijkertijd de consument te beschermen? Dat die regels de kwaliteit van gehaktballen of zelfs de kwaliteit van zwembadwater (toerisme is een panEuropese dienst) betreffen lijkt wat specieus, maar laten we vooral niet doen alsof de bulk van de Nederlandse wetgeving niet over neuzelige details zou gaan. Ook Hoogendorp of Willem I heeft, om uw historische EGKS-parallel door te trekken, nooit kunnen voorzien dat er in Nederland wetgeving zou komen over de dikte van cement en cocktailprikkers, de hoogte van de schuimkraag op getapt bier, of de opstelling van de stoeltjes in groep 1 van het primair onderwijs (een kwaliteitseis zoals u weet). Als we inhoudelijk terug moeten schakelen in de Europese samenwerking wil ik wel graag weten in welke gevallen dan en waarom. Louter om het fantoom van een te bemoeizuchtige Europese overheid te bestrijden, lijkt mij me wat voorbarig. Wel worden we het er denk ik snel over eens dat de huidige Europese Unie wat meer aan introspectie en evaluatie van bestaand beleid zou moeten. Evaluatie van Europese wetgeving gebeurt nu veel te weinig, waardoor veel van wat mis gaat in de uitvoering ervan te lang ongemoeïd blijft, zo is ons gebleken uit onderzoek in 2000. Een Europese Grondwet kan daar maar weinig aan verhelpen. Daar moeten de instellingen zelf aan werken en dat zijn ze aan het doen in het Actieplan Beter Wetgeven uit 2002. U kent dat ongetwijfeld nog beter dan ik. Met wat ik ervan weet, worden juist een aantal van de bezwaren die u noemt in dat plan

onderkend en aangepakt. Zoals u ook ongetwijfeld weet, worden vanaf 2003 alle wetgevingsvoorstellen aan een zogenaamde 'regulatory impact assessment' onderworpen - een soort ex-ante evaluatie. Nu pas ligt dat proces vol op stoom en wat ik er van begrijp is dat het in ieder geval een belangrijke hindernis opwerpt tegen ondoordachte Europese regelgeving.

Maar enfin, ook dat lijkt me niet de kern van uw bezwaren. Als ik zo vrij mag zijn, zitten die toch vooral op het punt van de nationale identiteit. Uw betoog lezende komt het beeld naar voren van twee bakken slagroom: een Nederlandse en een Europese. In de loop der jaren is de Nederlandse bak leeggeschept en de Europese vol. Wij hebben onszelf als het ware weggegeven, ons land verkwanseld zou iemand kunnen zeggen, die niet zo beleefd is als wij twee. Maar dat beeld klopt niet. Niet alleen is het aandeel van Europees beleid en Europese wetgeving in relatie tot Nederlands beleid en wetgeving veel kleiner dan we tot nu toe steeds hebben gedacht (niet meer dan ca. 12% Nederlandse wetgeving blijkt het resultaat te zijn van Europese richtlijnen volgens recent onderzoek van Bovens en Yesilkagit uit Utrecht), Nederland geeft ook niet iets 'weg', maar werkt juist samen in die Unie. In die Unie is namelijk Nederland - die mede aanzit bij de besluitvorming - een hele effectieve onderhandelaar. Onze Europese economische rekenen zijn groot, veel groter dan ooit voor mogelijk zou zijn gehouden als we het zelf hadden mogen doen. Onze nationale identiteit, volkseigen en cultuur blijft onderwijl volledig intact: we hoeven geen Europees te spreken, we hoeven de inrichting of geschiedenis van de Europese Unie niet te onderwijzen, we hoeven iemand die uit een andere lidstaat komt, geen baan te geven, we hoeven de Unie niet militair te verdedigen, we hoeven geen directe 'federale' inkomstenbelastingen te betalen. Het enige wat wordt gevraagd is de - inflatiebestendige (daar blijf ik bij) - eenheidsmunt te dulden, en extra letters op een pot pindakaas te billijken. Als je aan Amerikanen of Russen (allemaal uit een federatie afkomstig) probeert uit te leggen dat wij in Europa toegroeien naar een federatie begrijpen ze daar niks van. Federaties beginnen bij een uniform federaal belastingstelsel en een gezamenlijke defensie, een gedeelde identiteit. En die is er niet in Europa, en komt er ook niet op korte termijn. Dat de Europese Grondwet mooie grote woorden spreekt over waarden en symbolen – ongewoon in onze constitutionele traditie – gaat er niet voor zorgen dat we ons ineens Europese federatieburgers gaan voelen die nog nauwer samen willen werken. Een grondwet kan hier hooguit volgen, niet maken. Wat momenteel wel parten speelt is dat we in Nederland door de boze wereld om ons heen ineens heel diep na zijn gaan denken over onze nationale identiteit. Dat heeft twee gevolgen tot nu : 1. een nationale identiteitscrisis (wie zijn we, en wat zijn we, als we niet meer tolerant, mondiaal en open kunnen zijn), en 2. een overtrokken angst voor alles (van) buiten de grens. We slaan dicht als een oester, rollen ons op als een egel.

Slechts via die lijn in uw betoog kan ik begrijpen dat u zo vasthoudend bent in uw kritiek op de Europese Grondwet die juist tracht op het terrein van de legitimiteit van de Unie oplossingen te vinden. Dat wordt vooral ook gezocht in grotere transparantie op het punt van de zaken die de lidstaten doen in de Raad. Voor mij is met afstand de belangrijkste bepaling in de Europese Grondwet artikel I-50 die de Raad voortaan dwingt in het openbaar te vergaderen. Die Europese Grondwet vestigt geen superstaat maar houdt de communautaire methode juist in stand en fixeert die. Geen staat, niet langer extra bevoegdhedenoverdracht via de sluipweg van achtereenvolgende kleine verdragsuitbreidingen, en democratie en rechtsstatelijke waarborgen ten aanzien van het overheidsbestuur in de Unie. Bijna al de problemen die u aankaart worden via die Grondwet opgelost, en...u bent er tegen. Bovendien is die Europese Grondwet *als idee* ook geen wegbereider of katalysator voor een zich stiekem ontwikkelende (super)staat. Het document vormt juist een beperking voor die ontwikkeling. Waarom de Grondwet expliciet zou moeten zeggen dat de Unie geen staat is, zoals u verlangt, snap ik niet. Dat zou een bewijs in het ongerijmde zijn. Het is geen staat, waarom dat bepalen?

Laat ik besluiten met twee door u gemaakte opmerkingen waarmee ik het hartgrondig eens ben: de Unie is er in de eerste plaats ten dienste van de nationale lidstaten en hun burgers. Dat vind ik ook en dienstbaarheid wordt via de Grondwet (grotere transparantie, meer burgerinvloed en grondrechten) niet verkleind, maar vergroot m.i. Verder geef ik direct toe dat de Grondwet via een minister van buitenlandse zaken alleen op papier het vermogen van de Unie om extern eensgezind op te treden toe doet nemen. Daar is gezien de huidige geopolitieke verhoudingen volgens mij wel behoefte aan, maar of het instrument (de minister) binnenkort ook een gemeenschappelijk buitenlands optreden van de lidstaten gaat bewerkstelligen betwijfel ik ten zeerste. Dat is tot op heden niet gebeurd, en zal niet op korte termijn gebeuren. Daarvoor zijn de lidstaten te zeer autonome staten met een eigen agenda, eigen tradities en eigen belangen. Dat meer dan iets anders laat ook zien wat de bouwblokken zijn waaruit de Unie is

opgetrokken: zelfstandige en soevereine lidstaten die uit een welbegrepen eigen belang intensief samenwerken, maar niet fuseren. Een samenwerking waar nu, in dienstbaarheid aan de Europese burgers en lidstaten, een beschermende paraplu – een grondwet – over wordt opgestoken.

Met vriendelijke groeten en wederom hoogachtend,

Wim Voermans

Geachte heer Voermans,

Opnieuw dank voor uw reactie, die er zowel wat betreft lengte als wat betreft inhoud mag zijn! Het was me dan ook een plezier om kennis te nemen van uw dupliek.

Van mijn kant zal dit de laatste bijdrage aan onze correspondentie zijn. Vandaar dat ik ervoor heb gekozen om er een wat kortere, concluderende bijdrage van te maken.

De gedachtenwisseling over de benaming 'grondwet' laat ik nu maar rusten. Ik blijf van mening – zoals overigens ook door Kamer en regering is uitgesproken – dat deze aanduiding niet passend is voor wat in essentie een samenwerkingsverdrag tussen zelfstandige staten is.

Uw lentemetafoor van de Europese Unie als een boom vind ik fraai, maar ik kan er niet zoveel mee. Ook ik beschouw de Unie als een gegeven en streef bepaald niet naar uittreding door Nederland. Maar dat is ook niet de vraag die op 1 juni aan de burgers wordt voorgelegd! De vraag die bij het referendum centraal staat is of de nu voorliggende tekst per saldo een verbetering is ten opzichte van de huidige verdragsteksten. Bewust spreek ik van 'per saldo', aangezien – zoals ik ook in mijn eerste bijdrage aangaf – er onmiskenbaar positieve punten in de 'Grondwet' zijn opgenomen. Hoe onbevredigend ook: wie voorstemt neemt ook zaken op de koop toe die hem of haar niet bevallen en wie tegenstemt wijst ook zaken af die hem of haar juist zeer bevallen. Je kunt nu eenmaal alleen maar 'ja' of 'nee' zeggen.

Waar we het niet over eens worden is of deze 'Grondwet' op het punt van federalisering een pas op de plaats maakt of juist nieuwe impulsen brengt. Voor mij is dit intussen wel het kernpunt. En ik ben werkelijk van het laatste overtuigd. Niet zozeer omdat er met deze 'Grondwet' in directe zin nieuwe soevereiniteitsoverdracht plaatsvindt, maar omdat dit document de ambities en pretenties van het federatieve c.q. supranationale streven op beslissende wijze verankert. Een stem voor de Europese Grondwet is een stem voor de Verenigde Staten van Europa. Laten we eerlijk zijn: de forse uitbreiding van het aantal terreinen waarop het vetorecht plaats moet maken voor meerderheidsbesluitvorming kan ook niet echt als versterking van het intergouvernementele karakter worden beschouwd. Daarmee breidt de invloedssfeer van Brussel zich hoe dan ook uit, ten koste van de beleidsruimte van de nationale lidstaten.

Gelukkig vindt ook u dat de EU wat meer aan introspectie en evaluatie van bestaand beleid zou moeten doen. Ik ga echter een belangrijke stap verder en concludeer uit het feit dat de 'Grondwet' van die bereidheid op geen enkele wijze blijk geeft dat de EU een geweldige kans heeft laten liggen om juist via zelfbeperking aan legitimiteit en vertrouwen te winnen. Mijn hoop was dat de Europese Unie op dit beslissende moment in haar geschiedenis zou tonen zich bewust te zijn van haar (bestuurlijke) grenzen en in staat zou zijn om zichzelf beperkingen op te leggen, door hernationalisering van bijv. delen van het landbouwbeleid, om maar één voorbeeld te noemen.. Dan is een protocol over de rol van de nationale parlementen natuurlijk prachtig, maar het wezen van de EU als concentratiepunt van bestuurlijke en bureaucratische macht wordt daar niet door veranderd.

Nog één punt uit uw dupliek. Mét u ben ik van mening dat bevordering van transparantie op Europees niveau van groot belang is. Al sinds jaar en dag pleit de ChristenUnie in de Kamer voor het openbaar maken van de vergaderingen van de Raad. U noemt de betreffende bepaling zelfs "met afstand de belangrijkste bepaling". Dat verrast mij eerlijk gezegd wel weer, temeer daar de Raadsvergaderingen niet volledig openbaar zullen worden, alleen het wetgevende deel. Vindt u werkelijk dat dit artikel het hart van de 'Grondwet' vormt? Maar u zult het toch met mij eens zijn dat deze verbetering ook op andere wijze te realiseren was geweest dan langs de weg van een Europese Grondwet?

Het mag duidelijk zijn dat ik na onze boeiende correspondentie mijn stelling ten volle handhaaf. Daarmee is overigens bepaald niet gezegd dat ik niets heb opgestoken van uw contra-argumentatie. Ik neem mij voor daar mijn voordeel mee te doen, ook in de aanstaande referendumcampagne. Want wat ik niet graag zou willen is dat de ChristenUnie, alleen vanwege het feit dat wij – alles afwegende – de 'Grondwet' afwijzen en de burgers adviseren tegen te stemmen, op één lijn worden gezet met hen die in hun verzet tegen dit verdrag doorslaan en gemakshalve de Europese samenwerking als zodanig afwijzen. Zo kent u ons ook niet!

Graag wil ik u hartelijk danken voor uw bereidheid om met mij deze discussie te voeren en zeker ook voor de deskundige en betrokken wijze waarop u dat hebt willen doen. Ik hoop zeer dat wij elkaar de komende maanden ergens in de referendumcampagne nog eens tegenkomen!

Met – als steeds – hartelijke groet en hoogachting,

André Rouvoet